

**SVEUČILIŠTE U RIJECI  
FILOZOFSKI FAKULTET**

**Danijel Kasunić**

**Vojni priručnici u Bizantu u 9. i 10. stoljeću**

**(ZAVRŠNI RAD)**

Rijeka, 2017.

SVEUČILIŠTE U RIJECI  
FILOZOFSKI FAKULTET  
odsjek za Povijest

Danijel Kasunić

Vojni priručnici u Bizantu u 9. i 10. stoljeću  
ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Povijest; Hrvatski jezik i književnost

Mentor: dr. sc. Kosana Jovanović, viši asistent

Rijeka, 10.08. 2017

## **Sadržaj**

<u>Uvod</u> .....	1
<u>1.Povijesni kontekst</u> .....	4
<u>2.Pregled vojnih priručnika</u> .....	6
<u>2.1. Đakon Leo, Povijest- Bizantska vojna ekspanzija u desetom stoljeću</u> .....	6
<u>2.2. Opsada- dva priručnika iz desetog stoljeća</u> .....	11
<u>2.3. Konstantin Porfirogenet- Tri rasprave o carskim vojnim ekspedicijama</u> .....	13
<u>2.4. Tri bizantska vojna priručnika</u> .....	15
<u>2.5. Leo VI. - Taktika</u> .....	20
<u>3. Bizantsko Carstvo u devetom i desetom stoljeću</u> .....	22
<u>3.1. Politička situacija Bizanta u devetom i desetom stoljeću</u> .....	22
<u>3.2. Bizantska vojska 9. i 10. stoljeća</u> .....	27
<u>4. Zaključak</u> .....	33
<u>Popis priloga</u> .....	35
<u>Popis literature</u> .....	36

## Uvod

Tema ovog završnog rada biti će nastanak vojnih priručnika u Bizantskom Carstvu. Napraviti ću analizu i usporedbu vojnih priručnika koji nastaju u Bizantskom Carstvu tijekom 9. i 10. stoljeća, a pokušati ću dati odgovor zašto i kako nastaju i tko su im autori. Ovo istraživanje započet ću stoga kratkim uvodom u kojem ću dati kratki osvrt na vojno-političku situaciju kroz koju je carstvo prolazilo od sedmog do jedanaestog stoljeća. Razumijevanje te situacije je od izrazite važnosti da bi lakše shvatili dva glavna pitanja na koja ću pokušati odgovoriti kroz ovaj rad. Što donose vojni priručnici u svom sadržaju i zašto nastaju u velikom broju kroz deveto i deseto stoljeće?

Bizantsko ili Istočno Rimsko Carstvo, kroz najveći dio svog postojanja bilo je jedna od glavnih sila Mediterana. Nastavljajući se na tradicije i institucije Rimskog Carstva, istovremeno se suočavajući sa brojnim neprijateljima na svim granicama, modernog promatrača ili povjesničara ne treba začuditi da je carstvo stoga zadržalo visoko sofisticirani vojni sustav iz razdoblja antike. Oslonac na disciplinu, trening, poznavanje taktike i dobro organiziran sustav opskrbe i logistike bili su ključni elementi vojnog sustava koji je od grada Rima učinio jedinu silu Mediterana. Za očuvanje, ali i širenje tog vojnog znanja i umijeća, zajedno sa tradicionalnim autorima i djelima, javljaju se vojne rasprave i praktični priručnici. Oni idu ruku pod ruku s tradicijom nastavljanja na rimsku baštinu, ali odlaze i korak dalje, pa se nastavljaju i na starogrčku tradiciju gdje sežu do možda i najpoznatijeg autora, Ksenofonta. Stoga, mnogi priručnici se izvode ili prilagođavaju djelima starih autora.

Istraživanje za pisanje ovog rada temeljiti će se na primarnim izvorima i sekundarnom literaturom. Primarni izvori uključuju sljedeća djela: djelo cara Konstantina Porfirogeneta, *Three treatises on imperial military expeditions*,<sup>1</sup> koje u svom sadržaju iznosi savjet kako da car pripremi i vodi kampanju; djelo Herona iz Bizanta, *Siegecraft-Two Tenth-Century Instructional Manuals*,<sup>2</sup> koje kroz dva priručnika daje savjete kako se priprema za opsadu i kako se izrađuju opsadni strojevi; djelo *Three Byzantine Military Treaties*,<sup>3</sup> autor ova tri priručnika je anonimn, ali saznajemo čitanjem da je vojni inženjer čija je služba u carskoj vojsci završena; djelo cara Lea VI, *The Taktika*,<sup>4</sup> koje je vjerojatno napisano krajem devetog i

---

<sup>1</sup> Konstantin Porfirogenet, *Three treatises on imperial military expeditions*, ur. i pr. John Haldon, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1990.

<sup>2</sup> Heron iz Bizanta, *Siegecraft-Two Tenth-Century Instructional Manuals*, ur. Denis Sullivan, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C. 2000.

<sup>3</sup> *Three Byzantine Military Treaties*, ur. i pr. George Dennis, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 1985.

<sup>4</sup> Leo VI., *The Taktika*, ur. i pr. George Dennis, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 2010.

početkom desetog stoljeća, a jezgra djela je prvi pravi 'bizantski' priručnik, Strategikon, koji je pripisan caru Maurikiju. Djelo pokriva širok aspekt tema i uzima se kao jedno od temeljnih djela za proučavanje vojne povijesti Bizantskog carstva. Djelo Lea Đakona, *History*,<sup>5</sup> malo poznatog autora, ali autora koji je svjedočio vladavini dvaju cara i imao osobno iskustvo s mnogim kampanjama, pa stoga u djelu donosi mnoge i bogate opise opsada, bitaka i zasjeda.

Sekundarna literatura uključuje djela koja pokrivaju nekoliko područja. Prvo djelo korištene literature je knjiga *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*,<sup>6</sup> Johna Haldona, koja nam predstavlja detaljni pregled bizantske države, društva i ratovanja od šestog do trinaestog stoljeća. Ova knjiga će pomoći u razumijevanju kompleksne strukture jednog carstva i poslužiti će kao odlična osnova za daljne istraživanje o vojnim priručnicima. Djelo *War and Warfare in Late Antiquity-Current Perspectives*,<sup>7</sup> autora Alexandera Sarantis, Neil Christie, bavi se proučavanjem ključnih elemenata tijeka i ishoda rata. Djelo također donosi strateške i taktičke preglede ratovanja u kasnoj antici. Catherine Holmes u svom djelu *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*,<sup>8</sup> donosi pregled vladavine Bazilija II., vjerovatno najvećeg bizantskog cara i ključne osobe u vojnom zamahu koje je carstvo doživjelo krajem 9. i početkom 10. stoljeća. Pomak s države i kopnene vojske donosi Pryor J. H., Jeffreys E. M. u djelu *The Age of the Dromon-The Byzantine Navy ca 500-1204*,<sup>9</sup> u koje obrađuje temu bizantske mornarice od šestog do trinaestog stoljeća što će uvelike pomoći u shvaćanju organizacije i djelovanja bizantske mornarice u 9. i 10. stoljeću. Djelo *The Reign of Leo VI. (886-912)*,<sup>10</sup> autora Shauna Toughera, bavi se vladavinom cara Lea VI, autora Taktike. Ono će pomoći u shvaćanju vladavine cara Lea VI. i u kakvoj se situaciji nalazio on i njegovo carstvo, stoga će motivi za pisanje Taktike biti bolje shvaćeni. U pisanju radu koristio sam se i dvoma djelima autora Waltera Emila Kaegia, *Byzantine military unrest 471-843*,<sup>11</sup> *Some Thoughts on Byzantine Military Strategy*,<sup>12</sup> koja se bave problematikom opasnosti koje

---

<sup>5</sup> Leo Đakon, *History*, ur. i pr. Alice-Mary Talbot i Denis Sullivan, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C. 2000.

<sup>6</sup> John Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, University College London, London, 2003.

<sup>7</sup> Alexander Sarantis, Neil Christie, *War and Warfare in Late Antiquity-Current Perspectives*, Brill, Leiden-Boston, 2013.

<sup>8</sup> Catherine Holmes, *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, Oxford University Press, New York, 2005.

<sup>9</sup> Pryor J. H., Jeffreys E. M. *The Age of the Dromon-The Byzantine Navy ca 500-1204*, Brill, Leiden-Boston, 2006.

<sup>10</sup> Shaun Tougher, *The Reign of Leo VI. (886-912)*, Brill, Leiden-New York-Koln, 1997.

<sup>11</sup> Walter Emil Kaegi, *Byzantine military unrest 471-843*, Adolf M. Hakkert - Publisher – Amsterdam, 1981.

<sup>12</sup> Walter Emil Kaegi, *Some Thoughts on Byzantine Military Strategy*, Hellenic College Press, Brooklin, Massachusetts, 1983.

je vojska predstavljala za carsku vlast i i razmišljanjem o bizantskoj vojnoj strategiji. Naposljetku, koristio sam se i djelom *Byzantium and Its Army, 284-1081*,<sup>13</sup> autora Warrena Treadgolda, koje donosi detaljan pregled Bizantskog Carstva i njegove vojske od trećeg do jedanaestog stoljeća.

---

<sup>13</sup> Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Stanford University Press, Stanford, California, 1995.

# 1. Povijesni kontekst

Za nastanak velikog broja vojnih priručnika u razdoblju devetog i desetog stoljeća moramo razumijeti povijesni kontekst, tj. situaciju u kojoj se nalazilo Bizantsko Carstvo. Sreća je Bizantskom Carstvu je nakon Justinijanove smrti okrenula leđa. Financijski teret, raspršenost vojske kroz Mediteran i oslabljene granice dovele su do gubitka teritorija i unutarnje nestabilnosti. Situacija se donekle popravila 610. godine kad na prijestolje zasjeda Heraklije. Suočen sa perzijskom invazijom koje je kulminirala u opsadi Konstantinopola, Heraklije je uspio preokrenuti tijek rata i do nogu potući Perzijance. Nakon dugog i iscrpljujućeg rata carstvo je bilo suočeno s novom prijetnjom, Arapima. Arapska osvajanja su se pokazala kao najveći neprijatelj po carstvo, koje je bilo primorano u nekoliko navrata braniti se na zidinama Konstantinopola. Najljući neprijatelj carstv, Perzija, u potpunosti je pala pred arapskiom osvajačima. Arapi, koji su sad pod kontrolom držali Siriju i Levant često su kretali u pljačkaške pohode duboko u Malu Aziju, a istočni Mediteran postao je poprište sukoba između bizantske i arapskih mornarica. U vrijeme velikih političkih promjena javljaju se i društveno-vojne promjene, tj. dolazi do nastanka tematskog sustava, gdje je osnovna teritorijalno-administrativna jedinica bila tema. Postao je tio novi carski sustav uprave koji se održao do kraja jedanaestog stoljeća.

Zbog navedenih problema i promjena granice na Balkanu su uvelike oslabljene što dovodi do ulaska Slavena i njihova naseljavanja na tom području. Krajem sedmog stoljeća dolazak Bugara južno od Dunava označava najveću političku promjenu za carstvo na zapadnoj granici koja će sve do jedanaestog stoljeća biti glavna prijetnja opstanku carstva u Europi. Uz vanjsko-političke prijetnje carstvo je bilo suočeno i sa prijetnjama unutar svojih granica. Pobune protiv carske vlasti i vjerski sukobi oko ikonoklazma su ozbiljno narušili stabilnost carstva.

Dolaskom makedonske dinastije na čelo carstva 867. godine, kad Bazilije I. preuzima vlast, započinje najsjajnije razdoblje koje carstvo proživljava još od vladavine Justinijana I. Makedonska dinastija će se održati na vlasti dva i pol stoljeća. Neki od najsposobnijih careva u povijesti carstva su pripadali dinastiji, a za vrijeme njene vladavine carstvo postepeno prelazi iz defenzive u ofenzivu. Upravo se vladavina dinastije kroz deveto i deseto stoljeće poklapa s nastankom velikog broja vojnih priručnika. Razlog tome su ne samo stalne kampanje i bitke, razni neprijatelji i načini borbe s kojima je carstvo bilo suočeno, već i razdoblje kulturne renesanse, koja dodiruje i sfere filozofije i umjetnosti. Postoji osjećaj

zajedničkog napora da se vrati razdoblje ultimativne hegemonije prije slavenskih i arapskih invazija. Upravo je zbog toga razdoblje makedonske dinastije nazvano 'zlatnim razdobljem' Bizanta. Unatoč tome što je carstvo bilo značajno manje nego za vrijeme Justinijana, značajno je dobilo na snazi jer je teritorij bio geografski manje raspršen i politički, ekonomski i kulturno puno više ujedinjen i integriran.



## 2. Pregled vojnih priručnika

### 2.1 Đakon Leo, Povijest- Bizantska vojna ekspanzija u desetom stoljeću

Analizu primarnih izvora, započeti ću izvorom koji nije vojni priručnik, djelom „Povijest“, Đakona Lea. Leo u svom djelu donosi pregled bizantske povijest od vladavine Romana Lekapena do smrti Ivana Cimiska. Kroz čitanje ipak možemo primijetiti da je autor usredotočen na obitelj Foka, čiji pripadnik je i general, a kasnije i car Nikefor Foka. Od Lea stoga saznajemo o vojno-političkim događajima kroz koje carstvo prolazi. Neizostavno to prate i autorovi opisi o bizantskoj vojsci, njenom naoružanju, opsadama, borbama na otvorenom polju, a i možda i najzanimljiviji dio djela, odnos vojske i bizantskog društva.

Kao što sam spomenuo, autor se bavi prvenstveno obitelji Foka i njihovim vojnim eksploatacijama. Roman Lekapen i njegova vladavina uglavnom su predstavljeni kao osnova od koje autor polazi ka imenovanju dvojice braće za zapovjednike na Kreti i u Maloj Aziji. Leovo djelo pruža brojne detalje o vojnim događajima, primjerice pisanje o napadu na Heraklion i opis opsade grada.

Vojne operacije predstavljaju glavni dio Leova djela. Treba napomenuti da Leo općenito koristi arhaičan i književni vokabular za vojne jedinice, opremu, brodove i tako dalje, a nije uvijek dosljedan u svojoj primjeni. Njegova terminologija nije previše u dodiru s onim što se nalazi u tada suvremenim vojnim priručnicima, što u nekim slučajevima može biti zbunjujuće. Ipak, moram napomenuti, da njegovi opisi često su sukladni onom što preporučuju priručnici.

Kroz djelo, Leo iznosi i zapovjednu strukturu i organizaciju bizantske vojske. On napominje da je Nikefor Foka, kad je bio poslan da osvoji Kretu 960. godine, držao naslov 'domestik škola', tj. nakon cara on je bio zapovjednik vojske. Nakon toga Leo napominje da je Nikeforov brat Leo Foka bio imenovan 'domestikom zapada', za vrijeme dok je Nikefor još bio na Kreti.<sup>14</sup> Nakon što Nikefor postaje carem, Leo donosi informaciju da njegov nećak i budući car, Ivan Cimisko postaje 'domestik istoka'.<sup>15</sup> Leo tako kroz djelo odražava veliku promjenu u zapovjednoj strukturi koja se kroz stoljeća nije bitnije promijenila. Leo također bilježi titulu stratopedarha, koja je novostvorena od cara Nikefora, gdje on imenuje

---

<sup>14</sup> Leo Đakon, History, str. 2.

<sup>15</sup> Leo Đakon, History str. 2.

obiteljskog pratioca, eunuha Petra, koji zbog toga što je bio eunuh nije mogao biti imenovan kao domestik.<sup>16</sup> Nadalje, on i bilježi naziv stratelata ili vrhovnog zapovjednika, kada Ivan Cimisko imenuje Barda Sklera da zapovijeda vojnom ekspedicijom protiv pobunjenog Barda Foke.<sup>17</sup> Leo spominje i droungarija flote, tj. da je nositelju ovog naslova povjerena odgovornost za sigurnost Konstantinopola od strane Ivana Cimiska za vrijeme njegove odsutnosti iz grada.<sup>18</sup> Kad se dotiče strukture i jedinica bizantske vojske, Leo bilježi da je Ivan Cimisko formirao novu tagmu 'Besmrtnika', koje opisuje kao 'umotane u oklopu, naoružane konjanike ukrašene zlatom i kao čarobne čuvare', napominjući da su oni povelili juriš na Ruse kod Doristolona i da su držali svoja koplja ispred njih.<sup>19</sup> Prilikom opisa vojnih jedinica, možemo primijetiti Leove arhaične i književne nazive. Njegovo upućivanje na 'falange' i 'kohorte', nazive koji datiraju u razdoblje helenizma i starog Rima možemo izjednačiti s jedinicama desetog stoljeća koje su sličnih veličina. Opis strukture završava spominjanjem jedinica koje brinu o opsadnim strojevima, odabranim obrtnicima koji su gradili opsadne strojeve na licu mjesta.

Leo kroz djelo posebno bilježi obuku i trening vojnika i sa stalnim naglašavanjem da zbog takvih treninga, a takav naglasak je također dobro dokumentiran u drugim izvorima, nastala su disciplina i red po kojoj je vojska poznata. U tri navrata on daje specifične informacije o vrsti obuke koji su uključene. Nikefor Foka je primjerice provodio dnevne vježbe gdje su vojnici u formacijama bili naoružani i vježbalo se ispaljivanje strijele ili bacanje koplja.<sup>20</sup> Pažnja je bila pridodana i pravilnom rukovanju mačem, kopljem i držanju luka. U vezi s time, može se uočiti i Leov popis fino usađenih borilačkih vještina Ivana Cimiska: bacanje koplja, ispaljivanje strijele iz luka s izuzetnom preciznošću i skakanje preko tri konja i slijetanje na četvrtog. Jako zanimljiv je dio teksta u kojem Leo navodi kako je Nikefor Foka organizirao lažne borbe u Hipodromu sa isukanim mačevima, koja je užasnula civilno stanovništvo.<sup>21</sup>

Od raznovrsne opreme, Leo spominje mačeve, koplja, bacačka koplja, luk i strijelu. Opisujući koplja, Leo dodaje da „Rimljani koriste ... vrlo duga koplja u bitci“ što odgovara i onime što pronalazimo u vojnim priručnicima<sup>22</sup>. Nazivi za opsadne strojeve su uvijek

---

<sup>16</sup> Isto, str. 37.

<sup>17</sup> Isto.

<sup>18</sup> Isto.

<sup>19</sup> Isto, str. 38.

<sup>20</sup> Isto.

<sup>21</sup> Isto, str. 46.

<sup>22</sup> Leo Đakon, History, str. 39.

općeniti, npr., 'Strojevi za bacanje kamena'.<sup>23</sup> Za obrambeni dio opreme, Leo bilježi kacige, štitove i oklope.<sup>24</sup> Poziva se i na 'željezne konjanike', pojam koji se po prvi put pojavljuje u Leovom tekstu i označava teško oklopljenu konjicu, već ranije spomenute katafrakte, čiji uvođenje se i pripisuje Nikeforu Foki, a možemo ih smatrati najznačajnijim razvojem bizantske vojske u desetom stoljeću.<sup>25</sup>

U dijelu teksta o mornarici Leo koristi pojam 'trireme' za najveći bizantski vojni brod, a možemo ga identificirati sa tada suvremenim nazivom dromon.<sup>26</sup> U mnogim slučajevima ti su brodovi opisani kao 'vatreni', tj. bili su sposobni ispaliti smjesu koja se često naziva 'grčka vatra' i koju je Leo nazvao u dva slučaja kao 'medijska vatra'.<sup>27</sup> Vjerojatno su takvi brodovi morali biti izrazito stabilni kako bi izvršili ovu specifičnu funkciju, jer je 'grčka vatra' bila opasna po onog tko ju ispaljuje isto koliko po onog na koga je ispaljena.

Leo najčešće koristi izraz palisada za vojni logor. Dok se taj pojam može odnositi na 'palisadni logor', Leo kaže da se Nikefor Foka vratio u svoj prethodno ustanovljeni logor i 'čvrsto ga je čvrsto okovao s palisadom i jarkom'.<sup>28</sup> To bi moglo značiti da taj pojam ne podrazumijeva samo palisadu. Leo daje cjelovit opis logora u devetom poglavlju. On povezuje iskopavanje rovova oko sebe, s gomilanjem zemlje s unutrašnje strane rova, zabijanjem palisadnih koplja u tu zemlju i postavljanjem štitova jednih do drugih.<sup>29</sup> Autor zatim komentira kako je „Rimljanima bilo uobičajeno postaviti svoj logor na taj način na neprijateljskom teritoriju“.<sup>30</sup> Možemo zaključiti da je Leo znao što piše, ako njegov precizan opis logora usporedimo sa sličnim opisima u vojnim priručnicima poput onog u Taktici Lea VI.

Zanimljiv dio teksta jest onaj gdje Leo opisuje razne vrste bitaka koje bizantski zapovjednici moraju voditi. Leo tako bilježi da zapovjednici koriste gerilske metode kada su bili suočeni s velikom brojčanom nadmoći neprijatelja.<sup>31</sup> Kao primjer navodi se poraz koji je Mađarima, koje autor arhaično naziva Hunima, nanio Leo Foka.<sup>32</sup> Autor navodi da je Leo promatrao neprijatelja sa skrivenog položaja, napao je tijekom noći i brzinom i iznenađenjem poništio veliku brojčanu prednost koju su uživali Mađari. Bizantski zapovjednici tijekom

---

<sup>23</sup> Isto, str. 39.

<sup>24</sup> Isto, str. 40.

<sup>25</sup> Isto.

<sup>26</sup> Isto.

<sup>27</sup> Isto.

<sup>28</sup> Isto, str. 41.

<sup>29</sup> Isto.

<sup>30</sup> Leo Đakon, History, str. 41. Leo VI. The Taktika, str. 195.

<sup>31</sup> Leo Đakon, History, str. 41.

<sup>32</sup> Isto.

takvih napada svojim vojnicima napominju oprez, lukavstvo i strpljenje. Najčešći i uglavnom presudan tip bitki jesu one na otvorenom polju, gdje se dvije vojske frontalno sudaraju. Leo tako navodi niz primjera izravnih sukoba Bizantinaca s Arapima i Rusima. On bilježi takvu bitku za vrijeme osvajanja Krete. Nikefor Foka svoju je vojsku podijelio u tri dijela. Trublje je označilo juriš i pokrenulo frontalni napad. Arapi nisu mogli zadržati 'rimska koplja', i zbog toga su se povukli.<sup>33</sup> Drugi takav primjer Leo navodi kod grada Tarsusa u Maloj Aziji. Nikefor Foka je u prvoj crti postavio katafrakte, drugu konjicu na oba krila, a strijelce s naredbama za ispaljivanje na neprijatelja iza njih.<sup>34</sup> Na zvuk truba, vojska je napredovala "s nevjerojatnom preciznošću", a buka i prizor koji je izazivao strahopoštovanje, bili su dovoljni da se neprijatelj da u bijeg.<sup>35</sup> U trećem primjeru Leo navodi bitku kod Doristolona, gdje je Ivan Cimisk razmjestio 'Rimljane' u središte, konjanike na oba krila, a strijelcima je bilo naređeno da održavaju stalnu paljbu na neprijatelja. Već neko vrijeme bitka je bila uravnotežena sve dok „car nije naredio konjici protiv neprijatelja, s trubama koje su pozivale na borbu“, što je bilo dovoljno da se neprijatelj povuče.<sup>36</sup>

O napadima na utvrđene položaje i opsadama Leo bilježi nekoliko zanimljivih informacija. Tako donosi da je do zauzimanja mnogih mjesta došlo zbog nekoliko razloga, a to su iznenađenje, tijekom prvog napada bez stanke ili klasičnog napada i opsade. Opisuje u pojedinostima napade na Heraklion, Tarsus, Antiohiju ili Preslav. Tako primjerice u napadu na Heraklion, nakon dvije početne pobjede protiv arapskih snaga izvan grada, Nikefor Foka napao je zidove, ali nije uspio u prvom napadu pa je odustao od napada i odlučio je grad izgladniti. Tijekom zime vještima je inženjerima povjerio izgradnju mnogih opsadnih strojeva, koje je iskoristio kad je stiglo proljeće. Strojevi su probili zidove i kroz njih su bizantski vojnici napali arapske snage, koje su na kraju i poražene, a grad je zauzet.<sup>37</sup>

Leo također daje brojne komentare o bizantskim stavovima prema ratu. Navodi tako da je Nikefor Foka zaustavio svoje vojnike na Kreti da ubijaju neprijatelje koji su se predali, "rekavši da je to znak nečovječnosti da se ubije neprijatelj koji se predao".<sup>38</sup> Doista, zarobljeni sin emira Krete, Anemas, kasnije se pojavljuje u tekstu o borbama protiv Rusa kao član bizantske carske garde.<sup>39</sup> Značajan je također kršćanski element u bitkama. Barjak s križem redovno prethodi vojsci, a vraćanje izgubljenih vojnih križeva i njihova polaganje u Aja

---

<sup>33</sup> Isto, str. 42.

<sup>34</sup> Isto.

<sup>35</sup> Isto.

<sup>36</sup> Isto.

<sup>37</sup> Leo Đakon, History, str. 44.

<sup>38</sup> Isto, str. 47.

<sup>39</sup> Isto.

Sofiju je istaknuto povezana. Zapovjednici ukazuju da će njihova taktika 'uz Božju pomoć', pomoć 'Providnosti' i pomoć 'Svemogućeg' dovesti do osvajanja.

## 2.2 Opsada- dva priručnika iz desetog stoljeća

Tekstovi koji se nazivaju *'Parangelmata Poliorcetica'* i *'Geodesia'* su proizvodi Bizantina iz desetog stoljeća. Čitanjem nam se ukazuje da su stvorene kako bi pomogle u izgradnji i mjerenju strojeva za bizantske napade protiv arapskih gradova. Autor ovih dvaju djela je anonimn, iako se često naziva 'Heron of Bizanta.' Njegovi su tekstovi u velikoj mjeri kompilacije i tumačenja ranijih djela o opsadama osobito Apolodora iz Damaska i Herona iz Aleksandrije.

Deseto stoljeće svjedočilo je cvjetanju interesa za kodifikaciju i očuvanje metoda ratovanja. Taj se interes pojavio velikim dijelom kao odgovor na arapsku prijetnju, a zatim je nastavio pratiti pomak od obrambenog do ofenzivnog držanja bizantske države. Jedan od glavnih ciljeva carstva bila je Kreta, izgubljena 826. godine. 'Žarišna područja' napada bizantske vojske desetog stoljeća uključivala su muslimansko područje u Kilikiji i sjevernoj Siriji. Zauzimanje gradova opasanih zidinama i utvrda bio je značajan dio takvih ekspedicija. Iako tijekom desetog stoljeća nastaje velik broj priručnika, većina njih opsadno ratovanje uključuje samo kao dio šire slike o ratovanju općenito.

Ovaj priručnik je prilagodba ranijeg sličnog priručnika Apolodora iz Damaska. Umjesto statičnih, dvodimenzionalnih prikaza, bizantski autor je koristio trodimenzionalnu perspektivu i ljude veličine da bi bolje objasnio odlomke. Budući da je opsada bila zahtjevan izazov, sami opsadni strojevi su stoga bili stvarani s tendencijom da budu korisni za napredovanje vojnika do utvrđenja i zatim da im pruže odgovarajuću zaštitu ili u pokušaju zauzimanja zidina u direktnom napadu ili u pokušaju da zidine razbiju koristeći se različitim metodama. Autor bilježi velik broj sprava i strojeva za opsadno ratovanje i daje savjete kako ih se najbolje iskoristiti i u kojim situacijama. On uključuje kornjače, koji su zapravo mobilni boksovi koji se koriste za zaštitu postrojbi od napada dok se približavaju utvrdi.<sup>40</sup> Zanimljivo je bilježenje nove kornjače slavenskog stila, zvane 'laisa', napravljena od isprepletenih grana i vinove loze.<sup>41</sup> Zabilježeni su zatim ovnovi za razbijanje zidina ili gradskih vrata, ljestve za uspinjanje na gradske zine, opsadne kule koje su služile kao platforma za prijenos vojnika i njihov izlaz direktno na gradske zidine zahvaljujući mostu koje su te kule nosile.<sup>42</sup> Bilježe se i alati kao što su svrdla za bušenje,<sup>43</sup> pronaći ćemo i zabilježbu 'grčke vatre'.<sup>44</sup> Autor osim

---

<sup>40</sup> Heron iz Bizanta, *Siegecraft-Two Tenth-Century Instructional Manuals*, str. 18.

<sup>41</sup> Isto, str. 19.

<sup>42</sup> Isto.

<sup>43</sup> Heron iz Bizanta, *Siegecraft-Two Tenth-Century Instructional Manuals*, str. 85. i 87.

<sup>44</sup> Isto, str. 20.

savjeta za konstrukcija daje i savjete za zaštitu opsadnih strojeva od najvećeg neprijatelja po njih-vatre.<sup>45</sup> Tako on bilježi da se iskoriste sirove životinjske kože za zaštitu od vatre.<sup>46</sup> Osim što daje praktične savjete kako napasti utvrđeno mjesto ili grad, priručnik savjetuje generala kako da se obrani od napada neprijatelja za vrijeme opsade. Priručnik također je obilježen prisutnošću jakih religioznih motiva i elemenata.

---

<sup>45</sup> Isto, str. 83.

<sup>46</sup> Isto, str. 85.

## 2.3 Konstantin Porfirogenet- Tri rasprave o carskim vojnim ekspedicijama

Tri priručnika o carskim vojnim ekspedicijama naziv je bizantskih tekstova o ratovanju povezanih s bizantskim carem Konstantinom Porfirogenetom. U tekstovima Konstantin Porfirogenet daje savjete o tome kako car mora pripremiti i provesti vojnu kampanju. Pretpostavlja se da su ova tri teksta, zapravo vrsta predgovora u sklopu Konstantionova djela 'O ceremonijama bizantskog dvora' i napisani su kao 'udžbenik' za njegovog sina, budućeg cara, Romana II. Datum pisanja je nepoznat, ali možemo pretpostaviti da su tekstovi nastali nakon 945. godine, kada se Konstantin ponovno našao na prijestolju, a njegov sin je bio okrunjen kao su-car. Konstantinov glavni izvor za pisanje bio je Leo Katakila, koji je početkom 10. stoljeća pisao pod carem Leom VI. Mudrom.<sup>47</sup> Tekstovi su obilježeni snažnom prisutnošću religioznih motiva i obraćanja.

### Tekst A

Tekst daje kratki prikaz carskih ekspedicija i popisa '*aplekt*', utvrđenih vojnih baza u Maloj Aziji. Sam tekst započinje zapovijedima za različite teme, a zatim navodi šest glavnih '*aplekt*': Malagina, Dorilej, Kaborkin, Armenija, Cezareja i Dazimon.<sup>48</sup> Zabilježene su specifične upute za određene časnike poput stratega i domestika. Te upute daju osnovne informacije gdje se trebaju okupiti ili sastati sa carem kada on krene na kampanju.

### Tekst B

Tekst B je po zapažanju urednika i prevoditelja, kopija priručnika Lea Katakila. Tekst govori o tome na što treba obratiti pažnju kad car ide na ekspediciju, a sastoji od proučavanja dva primjera: Konstantina Velikog i Julija Cezara. Dio o Juliju Cezaru ne djeluje posebno uvjerljivo jer je Cezar opisan vrlo anakronistički tj. pridodane su mu kršćanske vrline, pa možemo zaključiti da je u pitanju 'heretički car' poput Lea III. ili Konstantina V. što bi bilo u skladu s ikonoklastičkim borbama i podjelama u društvu koje su one ostavile. Konstantin Veliki predstavljen je kao vrlo temeljit zapovjednik koji je vodio brigu o prikupljanju informacija, slanju špijuna i osiguravanju dovoljno opskrbe, a općenito se naglašava važnost dobrog poretka. Tekst dalje navodi dužnosti stratega, ali također i sakelarija, protovestarija,

---

<sup>47</sup> Konstantin Porfirogenet, *Three treatises on imperial military expeditions*, str. 46.

<sup>48</sup> Isto, str. 81.



domestika i drugih časnika, uglavnom u osiguravanju dovoljne količine životinja za vojsku.<sup>49</sup> Konstantin bilježi da carevi koji su odlazili na kampanju su također morali imenovati predstavnika u glavnom gradu kako bi on bio siguran u slučaju napada, oružje stalno dostupno, a moral održavan utišavanjem loših glasina i izmišljanjem dobrih.<sup>50</sup>

Julije Cezar je opisan kao pobožan, da se molio u crkvama i davao milostinju u cijelom gradu. Tekst također opisuje Cezarov carski konvoj. Kako je napredovao, s različitim postupcima i formacijama na prijateljskom i na neprijateljskom terenu.<sup>51</sup>

## **Tekst C**

Tekst C započinje rečenicom „Konstantin, car Rimljana ... Romanu, Bogom okrunjenom caru, njegovom sinu.“ Ovaj tekst je sastavljen od strane samog cara i govori o tome na što treba obratiti pozornost kada carevi idu na kampanju. Ovo je jedini tekst u kojem se posebno odnosi na Konstantinova sina Romana, a osobito napominje važnosti prenošenja znanja s oca na sina. Tekst sadrži popis onoga što je potrebno za carsku ekspediciju, temeljitu kompilaciju časnika i predmeta. Uključeni su porezi, stočna hrana, životinje za blagdane, plaće za časnike i vojnike, pokrivači, sedla, zastori, pijuci, lopate, oružje, užad, pokloni za strance, broj teglećih životinja od strane crkvenih i svjetovnih dužnosnika. Tekst također sadrži savjete o sigurnosti kampa i specifičnim ceremonijama za pozdrav vojske, a završava s tri slučaja o pobjedničkim vraćanjima careva: Mihaela III, Bazilija I. i Teofila.<sup>52</sup>

Završetak teksta je poprilično nagao, pa s obzirom da postoji veliki uvod, ali uopće nema nikakvog zaključka, možemo pretpostaviti da je riječ o nedovršenom poslu.

Činjenica da se ovi tekstovi bave ofenzivnim operacijama, a to je važna je točka, jer se značajno razlikuje od ostalih vojnih priručnika svoga dana, a među njima i teksta Nikefora Foke, 'Čarka', o kojem će biti rečeno više u sljedećem poglavlju i koji se bavi obrambenim operacijama protiv napadača i ograničenja štete koji oni nanose. Rad je karakterističan za prijelaznu fazu između gorkih borbi sedmog i osmog stoljeća i okretanja prema ofenzivi u desetom stoljeću. Nakon Konstantinove vladavine započele su velike ofenzive na istoku, koje je vodio general Nikefor Foka.

---

<sup>49</sup> Konstantin Porfirogenet, *Three treatises on imperial military expeditions*, str. 87. i 89.

<sup>50</sup> Isto, str. 87.

<sup>51</sup> Isto.

<sup>52</sup> Isto, str. 97.

## 2.4 Tri bizantska vojna priručnika

Tri bizantska vojna priručnika su kompilacija triju tekstova koji se bave ratovanjem i taktikom bizantske vojske. Kronološki prvi tekst je 'Anonimna bizantska rasprava o strategiji', napisana od strane umirovljenog inženjera, sredinom šestog stoljeća, za vrijeme vladavine cara Justinijana. Tekst se bavi utvrđivanjem i opsadnim strojevima, a kako je urednik i prevoditelj teksta zamijetio, on je dobra mješavina praktičnog savjeta i teorije. Neizostavno je da su neki dijelovi teksta posuđeni, ali on se smatra jedinstvenim grčko-rimsko-bizantskim djelom.

Tekstovi 'Čarka' i 'Organizacija i taktika za kampanju' potječu iz kasnog desetog stoljeća i bave se ratovima u planinama duž sirijske granice na istoku carstva u slučaju prvog teksta i kampanje i podizanja kampa na teško prohodnom terenu Balkana, na sjevernoj granici carstva. Ove rasprave pružaju informacije ne samo o taktici i naoružanju već i motivima vojnika koji su riskirali svoje živote u obrani carstva. S obzirom da autor govori u prvom licu, autorom 'Čarke' smatra se sam car Nikefor Foka, ali se i smatra da je po njegovoj naredbi za njega tekst napisao časnik bizantske vojske. Autor 'Organizacije i taktike za kampanju' je nepoznat, ali se ponekad uzima se brat Nikefora Foke, Leo Foka, pa postoji mogućnost da je i taj tekst napisao časnik koji je služio u ratovima na Balkanu. Tekst se dakle odnosi na operacije na sjevernoj granici, posebno u Bugarskoj. Tekst je sličan 'Čarki' jer daje savjet caru, a razlikuju se po tome što je na zapadu carstvo u ofenzivi, dok na istoku se nalazi u defenzivi, pa su i savjeti različiti. Ova dva teksta nam puno više približavaju 'običnog vojnika' jer su pisani jednostavnijim jezikom i objašnjavaju život vojnika i njihovu već spomenutu motivaciju da obrane carstvo, na što se nadovezuje i objašnjenje zašto je carstvo potrajalo tako dugo.

## Djelovi 'Čarke'

- Poglavlje I – Stražarske postaje. Koliko daleko trebaju biti međusobno.
- Poglavlje II – Stražarske postaje na cesti i špijuni.
- Poglavlje III - Neprijateljski pokreti. Zauzimanje teškog terena unaprijed.
- Poglavlje IV - Planiranje neočekivanih napada na neprijatelja. Suočavanje s neprijateljem dok se vraćaju u svoju zemlju.
- Poglavlje V – Pravovremena kontrola vode u prolazima.
- Poglavlje VI - Taktika i procjena broja ljudi čarke u pojedinačnim napadima.
- Poglavlje VII – Formiranje i premještanje vojske. Korist trgovaca u špijunaži.
- Poglavlje VIII- Praćenje i sljeđenje vojske.
- Poglavlje IX – Kretanje pljačkaških skupina i njihovo praćenje.
- Poglavlje X - Kada pljačkaška skupina odvoji od vojnika koji je slijede.
- Poglavlje XI - Postavljanje pješastva na obje strane u prolazima.
- Poglavlje XII - Iznenađni napad neprijatelja prije nego što se rimske snage mogu mobilizirati.
- Poglavlje XIII - Postavljanje zasjede za tzv. '*mensuratore*' kraj njihovog kampa.<sup>53</sup>
- Poglavlje XIV - Povlačenje konjice iz pješastva kada se kreću zajedno.
- Poglavlje XV - Sigurnost.
- Poglavlje XVI - Odvajanje od opskrbne kolone.
- Poglavlje XVII - Kada neprijatelj ulazi u našu zemlju s velikim brojem ljudstva. Priprema zasjede.
- Poglavlje XVIII. - Kada je potrebno da se general povede čarku s neprijateljem s dvije strane.
- Poglavlje XIX - Stanje vojske. Naoružanje i obuka.
- Poglavlje XX - Dok je neprijatelj zaustavljen u našoj zemlji, naše vojske mogu upasti u njegovu zemlju.
- Poglavlje XXI - Opsada utvrđenog grada.
- Poglavlje XXII - Odvajanje polovice ili trećine neprijateljske vojske.
- Poglavlje XXIII - Povlačenje neprijatelja i zauzimanje planinskih prolaza.
- Poglavlje XXIV - Boriti se noću.

---

<sup>53</sup> Three Byzantine Military Treaties, str. 145.

- Poglavlje XXV - Druga metoda zauzimanja ceste i kako učiniti spuštanje teškim.

'Čarka' je naslov za bizantski vojni tekst o sukobu i neregularnom graničnom ratovanju, Sredinom 7. stoljeća bizantsko carstvo je izgubilo većinu svojih zemalja na istoku zbog arapskih osvajanja. Nakon uspješnih odbijanja dviju arapskih opsada Konstantinopola, situacija je stabilizirana, a granica između Bizantskog carstva i muslimanskog kalifata uspostavljena je uz planine Taurskog gorja koje definiraju istočni rub Male Azije. Sljedećih nekoliko stoljeća ratovanje je preuzelo uzorak većih ili manjih napada i protunapada preko ovog brdovitog područja. Za Arape, ovi pljačkaški napadi, smatrali su se kao dio njihove vjerske obveze protiv njihovih glavnih protivnika i nevjernika i imali su gotovo ritualizirani karakter. Bizantsko carstvo držalo se obrambenog plana, organizirajući Malu Aziju u kombinirane civilno-vojne provincije nazvane temama. Na brdovitoj granici, na manjim prostorima, uspostavljene su klisure.

Od kraja devetog stoljeća raspad jedinstvenog muslimanskog svijeta i sve veća snaga Bizanta uzrokovali su pomicanje u ravnoteži moći u korist carstva, a bizantske su kampanje pokrenute u Kilikiju, Armeniju, sjevernu Mezopotamiju i sjevernu Siriju. Posljednji veliki neprijatelj koji se suočava s Bizantom u regiji bio je hamdamidski emirat u Alepu. Deset godina, od 944. do 955. godine, provodio je pljačkaške napade u Malu Aziju, pri čemu je nanio nekoliko teških poraza Bizantincima.<sup>54</sup> U sljedećem desetljeću, međutim, situacija je preokrenuta, nakon što su braća Leo i Nikefor Foka nanijeli nekoliko poraza emiratu, a sa svojim snagama nastavili napadati i zauzimaju sjevernu Siriju, pri čemu je i emirat bio u potpunosti razrušen.<sup>55</sup>

'Čarka' je sastavljena kao priručnik o ovoj vrsti graničnih borbi, ali ironično u vrijeme kada je ovaj tip ratovanja postalo zastarjelo, zbog bizantskih uspjeha. Sam je autor bio svjestan toga i primjećuje na početku djela da je muslimanska moć bila "uvelike smanjena" i da njegove upute "možda neće naći primjenu u istočnim regijama u sadašnje vrijeme", već da bi trebale biti lako dostupne, ako bi bile potrebne u budućnosti.<sup>56</sup> 'Čarka' je stoga djelo koje je nastalo retrospektivno, jedinstveno među tada brojnim suvremenim raspravama, posvećeno kodifikaciji i očuvanju iskustva prikupljenih tijekom prethodnih stoljeća.

U raspravi je naglašena važnost dobre izviđačke službe, upotreba i kontrola terena, poželjnost postizanja iznenađenja i izbjegavanje koncentrirane borbe. Bizantske snage bi se trebale mobilizirati velikom brzinom i biti sposobne odabrati prikladno vrijeme i mjesto za

---

<sup>54</sup> Three Byzantine Military Treaties, str. 137.

<sup>55</sup> Isto, str. 139.

<sup>56</sup> Isto, str. 147.

svoj napad. Prikazane su različite opcije, ovisno o veličini dostupne sile, veličini i sastavu neprijateljskih sila.

Tekst je također zanimljiv zbog 'otkrivanja' militantnog kršćanskog zanosa, osobito potaknutog pobožnim Nikeforom Fokom. Zanimljiva je i pojava u devetnaestom poglavlju gdje se autor s prijezirom obzire na birokraciju Konstantinopola i njene činovnike u temama, što nam jasno prikazuje da je autor pripadnik vojne aristokracije.<sup>57</sup>

---

<sup>57</sup> Three Byzantine Military Treaties, str. 215. i 217.

## 2.5 Leo VI. - Taktika

### Dijelovi 'Taktike'

- Predgovor
- Poglavlje I – O taktici i generalu
- Poglavlje II - O tome kakav bi trebao biti general
- Poglavlje III - O tome kako je potrebno planirati
- Poglavlje IV - O djelovima vojske i odabiru časnika
- Poglavlje V - O oružju
- Poglavlje VI - O opremi konjice i pješništva
- Poglavlje VII - O treninzima pješništva i konjaništva
- Poglavlje VIII - O vojnim kaznama
- Poglavlje IX - O marševima
- Poglavlje X – O opskrbnim kolonama
- Poglavlje XI - O logorima
- Poglavlje XII - O prvim pripremanjima za bitku
- Poglavlje XIII - Dan prije bitke
- Poglavlje XIV - Na dan bitke
- Poglavlje XV - O opsadi grada
- Poglavlje XVI - O djelovanju nakon rata
- Poglavlje XVII - O napadu iz zasjede
- Poglavlje XVIII – O praksama različitih naroda i Rimljana u njihovim borbenim formacijama
- Poglavlje XIX - O ratovanju na moru
- Poglavlje XX – O raznim konciznim izrekama
- Epilog

Taktika je vojni priručnik koji je napisao bizantski car Leo VI. Mudri osobno ili je u njegov ime napisan. Oslanjajući se na ranije autore kao što su Klaudije Elijan, Onasander i na priručnik 'Strategikon' cara Maurikija, to je jedno od glavnih djela bizantske vojne književnosti, napisano uoči doba bizantskog povratka ofenzivnom ratovanju. Izvorni grčki naslov glasi „Kratka uputa taktike rata“. 'Taktika' se bavi široku lepezom pitanja, kao što su pješачke i konjaničke formacije, treninzi, opsade, mornarica i borbe na moru itd. Napisana je u službenom i strogom obliku jezika, a obuhvaća uvod, dvadeset konstitucija i epilog.

Prije desetog stoljeća bizantska vojna literatura Arape i njihove vojne nasrtaje nevjerojatno malo spominje kao borbenu silu i veliku opasnost, pa nema značajnih doprinosa korpusu vojnih priručnika. Situacija se mijenja upravo s 'Taktikom'. Leova 'Taktika' osuvremenjuje i proširuje Maurikijev 'Strategikon', pa Arapi zauzimaju mjesto koje su u 'Strategikonu' držali Perzijanci. Kao glavni neprijatelji carstva sad je i Arapima posvećeno puno više pažnje, pa iz 'Taktike' možemo naučiti više o njima, ali gledano s bizantske strane, naravno. Potpuno je jasno da Bizantinci razumijevaju Islam i doktrinu koja je pogonila prvotne arapske osvajačke nalete. 'Taktika', u kojoj se Arapi nazivaju Saracenicima, uz uobičajenu osudu 'barbara', savjetuje generalu da oponaša 'nevjernika'. To je iznimno za jednog kršćanskog cara, koji bilježi da su Arapi iznimno ratoborna rasa, najopasnija po carstvo, koja se dragovoljno okuplja za rat gdje svi pripadnici društva sudjeluju u tom naporu.<sup>58</sup>

Ponovno, čitajući 'Taktiku' ne moguće je ne primijetiti izrazit kršćanski naboj. Leo savjetuje generalu da prije svega osigura da je njegova cijela vojska 'čista' i da svećenici nude goruću molitvu kroz cijelu noć. Dužnost generala je stoga da osigura da su svi primili 'pročišćenje' od strane svećenika i da u potpunosti vjeruju u riječi, djela i božansku pomoć, kako bi napredovali u borbi s velikim duhom. Leo tako bilježi da ako s Božjom pomoći pravilno naoružani i postavljeni, dobro i hrabro napadnuvši, boreći se za svoje duhovno spasenje, kao i za samoga Boga, za svoje obitelji i za drugu kršćanska braću, neumoljive nade u Boga, oni će ne samo pobijediti već će se i u potpunosti izdignuti iznad 'nevjernika'.<sup>59</sup> Kao ključna sintagma bih istaknuo 'borba za naše duhovno spasenje'. Postoje zabilježbe obilnih donacija samostanima onih koji traže 'duhovno spasenje', a Leo je toga svjestan, pa ih pisanim jezikom potiče ne samo da osiguraju molitve za pobjedu, nego i da osiguraju oružje i oklop.

---

<sup>58</sup> Leo VI., The Taktika, str. 447.

<sup>59</sup> Isto, str. 485.



### 3. Bizantsko Carstvo u devetom i desetom stoljeću

#### 3.1 Politička situacija Bizanta u devetom i desetom stoljeću

Era makedonske dinastije (867-1056) bila je vrijeme teritorijalne ekspanzije i cvata kulture bizantskog carstva. Doba je to velikog kulturnog uzleta, kojeg je ubrzo i slijedio jak politički uspon. Godina 867. uzima se kao godina početka dinastije kada Bazilije I. (867.-886.) dolazi na prijestolje Bizantskog Carstva. 24. rujna 867. godine Bazilije je dao ubiti Mihajla III., suvladara i pokrovitelja koji ga je i uzdigao do svih časti koje je u tom trenutku držao.<sup>60</sup> Bazilije I. bio je skromnog podrijetla, kao sin seljaka iz teme Makedonije, svoje put do prijestolja započeo je konjušar na carskom dvoru.<sup>61</sup> Za vrijeme njegove vladavine Bugarska je čvrsto stavljena pod okrilje Bizantske Crkve, ponovno je uspostavljena bizantska suverenost nad istočnom obalom Jadrana, započela su i planska prodiranja Bizantskog Carstva na istočnoj granici, a unatoč gubitku skoro cijele Sicilije pod arapskim naletima, u posljednjim godinama vladavine Bazilija I., Bizant je poveo snažne i uspješne ofenzive na južnotalijanskom kopnu pod vodstvom vojskovođe Nikefora Foke.

Makedonska dinastija nastavljena je kada nakon Bazilijeve smrti na prijestolje sjeda Leo VI. Mudri (886.-912.). Za njegove vladavine nastavila se renesansa započeta za vrijeme njegova oca. Unatoč tome Bizant je bio suočen s vojnim porazima od strane Bugarske na Balkanu i Arapa na Siciliji, koja je u potpunosti izgubljena za carstvo. Leo VI. autor je 'Taktike', jednog od primarnih izvora koji će se obraditi u ovom radu i stoga će se vratiti na njegovu vladavinu kroz rad. Problemi sa nasljeđivanjem već su započeli za vrijeme njegove vladavine. Car je imao poteškoća u 'proizvodnji' nasljednika prijestolja. Samo jedna od prve tri žene, koje su sve kratko živjele, rodila je sina, a uskoro je i on umro. Stoga je Leo čekao dok njegova nova ljubavnica, Zoe, nije rodila zdravog dječaka 905. godine prije nego što ju je oženio. Ovaj ne kanonički četvrti brak razdijelio je hijerarhiju crkve.

Sin Lea VI. Mudrog, budući car Konstantin VII. Porfirogenet (945.-959.), odrasti će kao jedan od najpoznatijih bizantskih careva, osobito poznat po njegovom pokroviteljstvu umjetnosti i autorstvu nekoliko važnih kompilacija kao što su 'O upravljanju carstvom' i 'O ceremonijama na bizantskom dvoru', koje pružaju neprocjenjive informacije o bizantskoj državi, vanjskoj politici, diplomaciji i dvorskim ceremonijalima u desetom stoljeću. Konstantin je ipak morao dug niz godina čekati da preuzme pravu carsku moć, budući da nije

<sup>60</sup> Tougher, *The Reign of Leo VI.*, str. 30.

<sup>61</sup> Isto, str. 25.

imao ni punih sedam godina kada je njegov otac Leo VI. umro 912. godine, a vlast su držali crkveni i svjetski velikodostojnici, uključujući patrijarha Nikolaja Mistika i njegovu majku Zoe. Ovaj vakuum u moći iskoristio je admiral Roman Lakapen, koji je prvo udao svoju kćer za mladog Konstantina, a potom sam se okrunio carem 920. godine. Lakapen se održao na prijestolju do 944. kada je svrgnut od strane vlastitih sinova. Novonastalu situaciju iskoristio je Konstantin, koji je napokon mogao preuzeti punu i neovisnu vlast nad carstvom. Vladavina mu je obilježena kulturnim procvatom, borbom protiv plemićke aristokracije u temama i sukobima s Arapima na istočnoj granici.

Kad je Konstantin preminuo u 959. godini, naslijedio ga je njegov sin Roman II. (959.-963.) Mladić slabe volje, lakomislen i politički nesposoban. Vladavina je bila u rukama eunuha Josipa Bringe, a vojni uspjesi Nikefora Foke uskoro će dovesti do vladavine tog sjajnog vojskovođe. Roman II. umro je neočekivano četiri godine kasnije, ostavljajući dva vrlo mlada sina, Bazilija i Konstantina. U ovom kritičnom trenutku general Nikefor Foka, koji je uspješno zauzeo Kretu od Arapa 961. godine, vidio je priliku da zauzme prijestolje. Foka je bio pripadnik jedne od velikih vojnih aristokratskih obitelji, bio je *domestikos* Istoka, to jest zapovjednik oružanih snaga u Aziji, dok je njegov brat bio na istoj poziciji za Europu, to jest *domestik* Zapada.<sup>62</sup> Nikefor je lako ušao u Carigrad, okrunjen je za cara i oženio se za Romanovu udovicu Teofano, tako da je postao očuh prinčevima Baziliju i Konstantinu. Nikeforova vladavinu obilježile su neprekidne ofenzive protiv Arapa, koji su se u devetom i desetom stoljeću pokazali opasnim susjedima za carstva. Nikeforove godišnje kampanje na istoku bile su vrlo uspješne, nizom bitaka i opsadama gradova, uspio je pogurati bizantsku granicu dalje prema istoku i jugu, što je kulminiralo zauzećem Antiohije 969. godine.<sup>63</sup> Također je 965. godine zauzeo otok Cipar od Arapa.<sup>64</sup> Na sjevernoj granici na Balkanu, carska primarna briga bila je Bugarska. Godine 966. Nikefor se osjećao dovoljno jakim da prekine plaćanje danka i pokrene ofenzivu. Isprva je iskoristio diplomaciju kako bi uvjerio Ruse da napadnu Bugarsku, međutim, pod vodstvom Svjatoslava, Rusi su bili uspješniji nego što se Nikefor nadao. 969. godine osvojili su bugarski glavni grad Preslav i svrgnuli cara Borisa II. (969.-971.), tako da su Bizantinci dobili još opasnijeg neprijatelja na sjevernoj granici. Unatoč Nikeforovim uspjesima protiv Arapa, nije bio popularan u glavnom gradu, a njegova žena, Teofano počela je smišljati način kako da ga se riješi.

---

<sup>62</sup> Leo Đakon, History, str. 2.

<sup>63</sup> Isto.

<sup>64</sup> Isto.

Ivan Cimisk (969.-976.) postao je *domestik* Istoka nakon što je Nikefor Foka okrunjen za cara. Na poziv carice Teofano, Cimisko je organizirao zavjeru i planirao ubojstvo Nikefora uz pomoć carice. U zimskoj noći 969. Foka je ubijen dok je spavao.<sup>65</sup> Cimisk je uspio nagovoriti patrijarha da ga okruni za cara, ali nije dobio dopuštenje da se oženi za caricu Teofano. Cimisk je odmah svoju pozornost skrenuo na Bugarsku gdje je vlast sada bila u rukama ruskog kneza Svjatoslava. Vodeći vojsku od čak četrdeset tisuća ljudi, car je ubrzo osvojio Preslav i oslobodio bugarskog cara Borisa iz zatočeništva<sup>66</sup>. Zatim je krenuo na sjever prema Dunavu, gdje je Svjatoslava prisilio na predaju i povlačenje prema Kijevu. Kao rezultat toga carstvo je moglo pripojiti dio Bugarske, proširivši bizantsku granicu sjeverno do Dunava.<sup>67</sup> Na istoku je Cimisk nastavio napade koje je započeo njegov prethodnik Foka. Predvodio je napad na emirat u Mosulu, pa čak i invaziju na područje pod kontrolom Fatimida u južnoj Siriji, zauzimajući neke obalne tvrđave.<sup>68</sup> Njegov eventualni cilj bio je doći do Jeruzalema i vratiti ga kršćanske ruke. Osvajanje Jeruzalema bilo je spriječeno njegovom smrću početkom 976. godine, neposredno nakon povratka u Konstantinopol sa kampanje.

Vlast je sada napokon preuzeo Bazilije II. Imao je osamnaest godina, a njegova vladavina potrajala je četrdeset devet godina (976.-1025.). Bila je to vladavina duža od vladavine bilo kojeg drugog bizantskog cara. Zahvaljujući vojnim snagama koje su ostale iz vremena Foke i Cimiska, Bazilije je naslijedio carstvo s uvelike proširenim granicama, ali gotovo se odmah morao suočiti s unutarnjim problemima i opasnim pobunama Barda Sklera između 976. i 979. godine i Barda Foke između 987. i 989. godine.<sup>69</sup> Bazilije je uspio nadvladati Foku tek nakon što je zatražio pomoć ruskih vojnika iz Kijeva. Bio je to početak nove i elitne stražarske garde, Varjaške straže.<sup>70</sup> U međuvremenu, pojavio se novi bugarski car, Samuilo, koji je učvrstio svoju kontrolu nad zapadnom Bugarskom i zauzeo nekoliko gradova u sjevernoj Grčkoj. Kad je Bazilije ugušio pobunu Barda Foke, uspio se usredotočiti na Bugarsku, gdje je vodio rat protiv Samuila gotovo dvadeset pet godina dok nije postigao punu pobjedu 1018. godine.<sup>71</sup> Poput Nikefora Foke, Bazilije je štitio male zemljoposjednike koji su bili stup bizantske vojske, pokušavao je skršiti moć zemljoposjedničke aristokracije u temama, a unatoč konstantnom ratovanju pokazao se kao vrstan administrator. Bazilijeva vladavina imala je dalekosežne posljedice i za rusku povijest. U zamjenu za šest tisuća

---

<sup>65</sup> Leo Đakon, *History*, str. 3.

<sup>66</sup> Holmes, *Basil II and the Governance of Empire*, str. 448.

<sup>67</sup> Isto, str. 449.

<sup>68</sup> Leo Đakon, *History*, str. 3.

<sup>69</sup> Holmes, *Basil II and the Governance of Empire*, str. 450. i 458.

<sup>70</sup> Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, str. 37.

<sup>71</sup> Holmes, *Basil II and the Governance of Empire*, str. 500.

vojnika koji će tvoriti već spomenutu Varjašku stražu, Bazilije je ruskom knezu Vladimiru dao u zamjenu ruku svoje sestre Ane.<sup>72</sup> Vladimir je tako primio kršćanstvo, a nakon njega i svi njegovi podanici. Bio je ovo velik trenutak u bizantskoj povijesti jer je po prvi puta legitimna bizantska princeza bila je udana za stranog vladara. Bazilije II. se smatra najveći vladarom srednjovjekovnog Bizanta, a njegova vladavina vrhuncem moći Bizantskog Carstva. Do danas ga historiografija pamti po nadimku Bugaroubojica, jer je prema navodima dao bugarskim zarobljenicima nakon bitke kod Belasice 1014. godine, a njih je bilo oko 14 000, iskopati oči, a svakom stotom je ostavio jedno, da slijepu vojsku vodi natrag Samuelu u Bugarsku.<sup>73</sup>

---

<sup>72</sup> Holmes, *Basil II and the Governance of Empire*, str. 511.

<sup>73</sup> Isto, str. 528.

## 1. Bizantsko Carstvo 1025. godine



izvor: <https://www.britannica.com/place/Byzantine-Empire/From-867-to-the-Ottoman-conquest> , preuzeto 30.08.2017. u 16.00h

### 3.2 Bizantska vojska 9. i 10. stoljeća

Kao što je vidljivo iz njihove gotovo neprekinute serije pobjeda u desetom stoljeću, vojske koje su vodili u bitku Nikefor Foka i Ivan Cimisk bile su dobro opremljene i obučene. Gotovo neodstupajući od tradicije rimskih vremena, naglasak je bio na obrani, oprezu, stalnom treningu, pedantnoj pripremi za borbu i kampanju, na formaciji, prilagodljivost i primjeni inovacija. Tijekom desetog stoljeća došlo je do značajnih promjena, o kojima smo dobro informirani velikim i raznovrsnim korpusom suvremenih priručnika tih vojski.<sup>74</sup> Istodobno, suvremeni povjesničari tih vojski kao što su Leo Đakon daju detaljan, a donekle možemo reći i precizne izvještaje o vojnim operacijama. Proučavanjem priručnika zajedno s poviješću, stoga možemo stvoriti prilično pouzdana sliku vojske desetog stoljeća.

Vojne su snage još uvijek bile, kao što je bio slučaj dvije stotine godina prije, podijeljene u dvije glavne skupine: tematske, tj. vojnike tema ili vojnih provincija i tagma ili stalna profesionalna vojska smještena oko Konstantinopola.<sup>75</sup> Glavne promjene u tih dvjesto godina kako su utemeljene prve teme za vladavine cara Heraklija zbile su se zbog vanjskih i unutarnjih čimbenika. Vanjski su naravno podrazumijevali pojavu novih neprijatelja za carstvo, dok se unutarnji odnose na tendencioznost tematskih zapovjednika na pobunu protiv središnje vlasti u Konstantinopolu. Stoga su ti čimbenici doveli do toga da je broj tema povećan, ali većina njih je bila teritorijalno smanjena.<sup>76</sup> Uz granice osobito, javljaju se male teme, nazvane upravo i 'armenske teme', ukazujući na etničku pripadnost njihovih vojnika.<sup>77</sup> Na geografski zahtjevnim područjima uspostavljene su klisure, teritorijalne jedinice manje od tema.<sup>78</sup> Većinom tema je zapovijedao strateg, no u graničnim područjima, kao što je Antiohija ili južna Italija, vrhovni zapovjednik bio je doux ili u slučaju njegove odsutnosti katepan, koji je vršio dužnost savjetnika i bio je u podređenom položaju naspram doua.<sup>79</sup>

Bizantska je mornarica bila podijeljena na više tematskih flote i jednu središnju flotu. Posade iz određenih pomorskih tema su bile zadužene za održavanje svojih brodova dok je stalna flota bila usidrena u Konstantinopolu.<sup>80</sup> Veliki ratni brodovi zvani dromoni, obično s dva reda vesala, bili su namijenjeni za udaranje i borbu, dok su strijelci stacionirani na drvenim tornjevima na palubi gađali neprijatelja. Možda i najstrašnije oružje u bizantskom

---

<sup>74</sup> Kaegi, *Some Thoughts on Byzantine Military Strategy*, str. 10.

<sup>75</sup> Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, str. 78.

<sup>76</sup> Isto, str. 84. i 85.

<sup>77</sup> Isto, str. 84.

<sup>78</sup> Isto, str. 114.

<sup>79</sup> Isto, str. 84.

<sup>80</sup> Pryor, Jeffreys, *The Age of the Dromon-The Byzantine Navy ca 500-1204*, str. 32.

arsenalu, koje je bilo dovoljno da uplašili neprijatelje Bizanta samim spomenom svog imena, bila je takozvana 'tekuća vatra', poznata i kao 'grčka vatra'.<sup>81</sup> Iako je njen sastav bio čvrsto čuvana državna tajna, čini se da je napravljena od supstrata na bazi nafte, koji stavljen pod pritiskom bi bio zapaljen i ispušten kroz brončane cijevi, gađajući neprijateljsku flotu plamenom koji se nije mogao ugaziti. Brodovi opremljeni ovim uređajima za bacanje plamena bili su jedno od najopasnijih oružja u carskom arsenalom. Postojali su i manji, brži brodovi za izviđanje, kao i veliki transportni brodovi za zalihe i konje.

Tagma, kao prava profesionalna vojska, se nalazila pod zapovjedništvom domestika, od kojih su dvojica nastala tijekom desetog stoljeća, jedan za područje istok i jedan za područje zapada.<sup>82</sup> U to doba postoje četiri najvažnije tagme: skola, ekskubita, aritma i hikanta.<sup>83</sup> Jedinstveno za sve tagme jest da su bile ekskluzivno odredi teške konjice.<sup>84</sup> Gledajući etnički sastav vojske ovog vremena, odmah možemo prepoznati njen 'međunarodni karakter', jer je uključivala Armence, Skandinavce, Ruse, Bugare, Mađare, Sirijce, Arape i druge. Neki su odredi bili smješteni u graničnim područjima, uglavnom gdje je postojala potreba za stalnom prisutnošću profesionalnih vojnika, a dolazi i do formiranja novih odreda, poput 'besmrtnika' koje je formirao Cimisk.<sup>85</sup>

Iako ne kao prestižan i proslavljen kao konjanik, pješak je imao vrlo važnu ulogu u vojsci desetog stoljeća i bio je neophodan na zahtjevnom terenu Male Azije i Balkana. Bizantska vojska brojila je dvostruko više pješaštva nego konjanika. Pješaštvo je bilo organizirano u skupine od sedam do deset vojnika. Takvih pedeset ili stotinu skupina bile su grupirane zajedno u jedinice kako bi sastavili taksarhiju, snage od tisuću ljudi, pod zapovjedništvom taksijarha<sup>86</sup>. Taksarhija je trebala imati četiri stotine teških pješaka s štitovima i kožnim ili protkanim oklopom, čije je glavno oružje bilo koplje, tri stotine strijelaca, dvjestotinjak lakih pješaka sa sulicama i praćkama, te stotinu pješaka koji nose naziv menavlatoi, novog tipa pješaka, izabranih zbog snage i hrabrosti, koji su formirali zid koplja ispred svojih jedinica, čija su idealno oblikovana, duga, debela koplja bila korištena za zaustavljanje juriša neprijateljskog konjaništva.<sup>87</sup>

Konjaništvo se sastojalo od tri grane. Prva je bila laka konjica, izviđači i čarkaši koji su u bitci trebali izaći ispred glavnih snaga kako bi ometali neprijatelja i izazvali ih u

---

<sup>81</sup> Pryor, Jeffreys, *The Age of the Dromon-The Byzantine Navy ca 500-1204*, str. 203.

<sup>82</sup> Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204*, str. 119.

<sup>83</sup> Isto, str. 128

<sup>84</sup> Isto, str. 132.

<sup>85</sup> Isto, str. 118.

<sup>86</sup> Isto, str. 115.

<sup>87</sup> Isto, str. 132.

nepromišljen juriš da razbiju formaciju. Druga grana sastojala se od redovita, srednjo-teške konjice, uključujući one koji su nosili duga koplja korištena za juriš i one koji su se borili kao konjanički strijelci. Treća grana i glavna snaga konjice, koja je također jedna od inovacija desetog stoljeća, koju su sačinjavali teško naoružani i zajedno sa svojim konjima oklopljeni katafrakti.<sup>88</sup> Ovi elitni vojnici bili su zaštićeni s nekoliko slojeva oklopa, nosili su jurišna koplja, luk i strijele, mačeve i teške željezne buzdovane. Katafrakti su bili simbol moći Bizantskog carstva i predstavljali su pun sjaj i raskoš imperije baš kao što je to predstavljao legionar Rimskog Carstva devet stoljeća unatrag.

Iako su vojni priručnici uvijek zahtijevali pravilan trening i obuku, vojske iz desetog stoljeća bile su karakteristične po stalnim i metodičkim treninzima, osobito dok su bile smještene u zimskim kampovima. Na kampanji je posebno važan bio logor, koji je trebao biti postavljen svake noći, čak i u prijateljskom području. Praksa podizanja logora svake večeri je još jedna od tradicija antičke rimske vojske, koja seže u vrijeme rane Rimske Republike.<sup>89</sup> Detaljne upute za podizanje takvih logora dane su u priručnicima iz desetog stoljeća, a povijest pokazuje da su se ti postupci u pravilu provodili.<sup>90</sup> Logor, koji je očito morao biti u blizini dobre vodoopskrbe, bili su kvadratnog oblika s cestama koje su se križale unutar njega. Pješaka koplja i štitovi oblikovali su neku vrstu palisade oko logora, koja je često bila ojačana jarakom i zemljanim bedemom. Pješastvo je podizalo šatore oko perimetra, unutar kojeg je bila konjanička oprema i prtljaga, kao i zapovjednički šatori.<sup>91</sup> Isti rigorozan raspored imala je vojska tijekom marša, to jest pješastvo se nalazilo na sve četiri strane s konjicom i prtljagom u sredini.<sup>92</sup>

Još jedna zamjetna promjena u desetom stoljeću je agresivnija priroda bizantske vojske i pristupa ratu. Vojnički raspoloženi carevi nisu se samo zadovoljavali obranom teritorija koje je carstvo kontroliralo, već se sve više i više provode i ofenzive u neprijateljske zemlje. Unatoč što je carstvo postalo agresivnije u provođenje svoje vanjske politike, očuvale su se tipične bizantske karakteristike izbjegavanja ili odgađanja bitke sve dok okolnosti nisu bile jasno i u potpunosti u njihovu korist.

Kad bi vojska napokon došla do situacije gdje je bitka neizbježna, ističu se dvije inovacije. Prva inovacija je bio tzv. 'šuplji kvadrat' koji je oblikovala pješadija, formacija koju Leo VI. spominje u djelu *Taktika*. Dvanaest taksiarhija, tri sa svake strane, formirale su

---

<sup>88</sup> Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, John Haldon, str. 132.

<sup>89</sup> Sarantis, Christie, *War and Warfare in Late Antiquity-Current Perspectives*, str. 56.

<sup>90</sup> Leo VI., *The Taktika*, str. 195.

<sup>91</sup> Isto, str. 201. i 203.

<sup>92</sup> Isto, str. 155.



obrambeni kvadrat, s prtljagom i rezervnim konjima u sredini. Interval između svake taksiarhije, dopuštao je umornim ili poraženim konjanicima da uđu u zaštićenu 'šupljinu', a svježim konjanicima da ga napuste.<sup>93</sup> Druga inovacija odnosila se na formaciju konjice. Formaciji je dodana treća crta, a sredina prve crte bila je sastavljena od jedinica katafrakata u tupom, klinastom obliku ispred dva krila prvog reda. Teški mačevi i buzdovani prva četiri reda ove čelične šake zabila bi se u neprijateljske redove, slijedili su ih jurišni konjanici s teškim kopljima, dok su strijelci u sredini ispaljivali strijele preko glava suboraca u neprijateljske linije.<sup>94</sup>

Posebno je zanimljiva psihološka strana ratovanja bizantske vojske. Nakon zvuka truba, podiže se barjak vojske na kojem se nalazi križ. Konjica zatim napušta kamp u pravilnom redosljedju. Konjanici su napredovali s precizno mjenim hodom, i prije svega, u formaciji. Katafrakti i njihovi konji, potpuno zatvoreni u metalu, namjerno su kretali naprijed prema neprijatelju, u zgusnutoj formaciji i potpunoj tišini, iako su Foka i Cimisk imali sklonost izdati naredbu da se bez prestanka udaraju bubnjevi. U nekoliko navrata sam prizor željeznih, bezličnih konjanika koji napreduju u jezivoj, neprirodnoj tišini, potpuno je zapanjio neprijatelja, i bio dovoljan da se on baci u bijeg.

Opsadno ratovanje za bizantsku je vojsku predstavljalo izazov zauzimanja utvrđenog mjesta koristeći se različitim pristupima na različite načine, uključujući i blokadu koja je dovela do predaje zbog gladi, napade koristeći čimbenik iznenađenja, izravne napade na zidove, što bi moglo uključivati uporabu ljestvi, opsadnih tornjeva ili ovnova i napade s udaljenosti, što je uključivalo vojnike opremljene lukom i strijelom, praćkama ili artiljeriju. Savjeti Lea VI. u Taktici daju nam ideju kako provesti opsadu utvrđenog mjesta. Oni predlažu da treba osigurati vlastiti logor s jarkom ili zidovima i stražarima, osigurati si opskrbne putove, čuvati gradske ulaze i zidove kako bi spriječili iznenadne napade, započeti s pažljivim upoznavanjem terena, konzultirati vojne priručnike i zaposliti kvalificirane tehničare za pripremu strojeva za opsadu.<sup>95</sup> Kao primjer vojnih priručnika na koje Leo VI. upućuje možemo izdvojiti tekstove 'Parangelmata Poliorcetica' i 'Geodesia' Herona of Bizanta. On opisuje izgradnju opsadnih ljestvi, pokretnih kula i alata za iskapanje, te metode potkopavanja zidova. On također pruža geometrijske metode za procjenu precizno potrebnih veličina tih strojeva.

---

<sup>93</sup> Leo VI., *The Taktika*, str. 227. i 229.

<sup>94</sup> Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, str. 220. i 221.

<sup>95</sup> Leo VI., *The Taktika*, str. 350.

Osim uloge u obrani Carstva i ofenzivi koju je nosila u neprijateljski teritorij, bizantska vojska odigrala je i svoju ulogu u nemirima koji su obuhvatili Carstvo kroz njegovo postojanje. Uz podršku koju je dala pobunjenim generalima ili fanatičnoj vjernosti caru gdje je bila u stanju izvršiti maskar nad civilnim stanovništvom, vojska je bila ključan faktor u igrama moći. To je tradicija koju je naslijedila iz razdoblja kasne rimske republike, a koja se zadržala kroz razdoblje rimske imperije, pa sve do posljednjih godina Bizantskog Carstva.<sup>96</sup>

---

<sup>96</sup> Kaegi, *Byzantine military unrest 471-843*, str. 10.

2. Bjelokosna ikona sv. Demetrija prikazuje teško oklopljenog i naoružanog bizantskog vojnika s prijelaza 10./11. stoljeće.



izvor: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/465946>, preuzeto  
30.08.2017. u 16.10h

## Zaključak

Postoji iznenađujuća količina kontinuiteta bizantske književne tradicije unatoč opasnostima i problemima zbog muslimanskih osvajanja, nastalih sukoba unutar bizantskog društva zbog ikonoklazma i ozbiljnog pada kvalitete i odlika urbanog života na Zapadu. Središnji u tom procesu bio je kontinuitet ogromne i stalne birokracije Konstantinopola. Taj isti visoki aparat je uspio prikupljati poreze i održati punu državnu riznicu tijekom mračnih vremena koja su snašla carstvo krajem šestog i početkom sedmog stoljeća. Upravo su ti potezi omogućili postojanje bizantske vojske i još važnije, postojanje njenog opskrbeni mehanizam. Postoji i iznenađujuća količina kasnoantičke terminologije i titulacije koja je preživjela u različitim oblicima, a zadržala se uglavnom do presudne 1081.godine i dolaska Komnena na vlast u tada već izrazitom oslabljenom Bizantskom Carstvu.

Nastanak velikog broja vojnih priručnika u devetom i desetom stoljeću je odraz slike carstva toga razdoblja i uistinu oni govore kroz kakvu fazu i transformaciju carstvo je tada prolazilo. Bizant se polako približavao vrhuncu svoje moći i zlatnom razdoblju koje će se ostvariti za vrijeme vladavine Bazilija II. Nakon njegove smrti ono će utonuti u nestabilnost, razdoblje građanskih ratova, a zajedno s dolaskom novih i opasnijih neprijatelja, Turaka na istoku i Normana na zapadu, sve će kulminirati u velikom raspadu carstva koje će se zaustaviti tek dolaskom Aleksija I. Komenan na prijestolje. Zašto je s takvog položaja moći carstvo jednostavno brzo palo, tema je za drugi rad, ali možemo primijetiti da kombinacija nekoliko faktora je dovela do toga. Priručnici nam mogu reći dosta o tome. Postepeni prelazak iz defenzivnog u ofenzivni način ratovanja doveo je do zapuštanja tematskog sustava, a to je praćeno i sve većom tendencijom uzimanja najamničkih vojnika i pobunama generala protiv središnje vlasti u Konstantinopolu. Upravo su sukobi birokracije Konstantinopola i provincijske vojne aristokracije doveli do unutrašnjeg slabljenja carstva što je prava ironija pošto su obje skupine bile uvelike zaslužne prvo za očuvanje carstva, a zatim i za velika osvajanja desetog i jedanaestog stoljeća. Negativna pojava svih ovih procesa, a vezana i za ovaj rad, jest prestanak pisanja vojnih priručnika.

Od 1081. godine, za vrijeme komnenske dinastije i posljednjih zlatnih godina koje je carstvo proživjelo ne nastaju novi vojni priručnici, barem ne oni nama poznati. Unatoč velikom djelovanju vojnih careva, poput Ivana II. Komnena i Manuela I. Komnena, i stalnoj prijetnji koja je bila prisutna po carstvo od novih neprijatelja- Turaka i križarskih državnica na istoku i Normana i Mađara na zapadu i sjeveru, tekstovi o umijeću ratovanja su jednostavno

iščeznuli iz literarnog stvaralaštva 12. stoljeća. Jedino slično djelo koje možemo spomenuti jest djelo Ane Komnene, kćeri Aleksija I. Komnena, Aleksijada. Iako postoje mnoge sličnosti s priručnicima prijašnjih vremena, Aleksijada nam više donosi veličanje Aleksija, nego kao konkretne i korisne informacija, ali analiza Aleksijade nije tema ovog rada.

Kroz pisanje rada pokušao sam doći do zaključka zašto vojni priručnici nastaju u Bizantskom Carstvu. Boljem poznavaoocu povijesti Bizanta oni su simbolični predstavnik carske moći. Zaključio sam stoga da zbog veza i kontinuiteta koje je Carstvo održavalo s prijašnjim vremenima grčkih i helenističkih država i svoje direktne prethodnice, Rimskog Carstva, Bizant održao tradiciju nastanka ovakvih priručnika. Položaj Carstva na razmeđu Europe i Azije, mnogobrojni i raznovrsni neprijatelji koji su zahtjevali različite metode ratovanja, ali i svijest autora o potrebi nadolazećih generacija, kako careva, tako i generala, da budu spremni za borbu i zaštitu Carstva, dalo je veliki motiv i povod pisanju novih, ali i očuvanju starih priručnika.

Autori priručnika su raznovrsni. Prvi koje možemo primjetiti su naravno carevi, bez obzira da li je to Leo VI. koji nije bio vojnički car ili Nikefor Foka, čije su vojske započele sustavno osvajanje izgubljenih područja. Postavlja se pitanje, jesu li carevi uistinu autori i da li je direktno iz njihova pera proizišao priručnik. Odgovor je vjerovatno negdje između. Car je bez sumnje bio pokrovitelj, ali pisanje je vjerovatnije prepustio osobi koja je imala vojničko iskustvo, tj. veteranu mnogobrojnih ratova, a usput je bio obrazovan. Naravno, za autora takvog priručnika uzimao se sam car, ali takva praksa postojala je već stoljećima. Mnogobrojni su autori ostali anonimni, ali po stilu njihova pisanja i naravno po izboru teme o kojoj je pisao, možemo zaključiti čime se takav pojedinac bavio. Priručnik o opsadnom ratovanju zasigurno nije mogao napisat svećenik, već netko tko je služio bizantsku vojsku i imao izravan doticaj sa takvom vrstom ratovanja. Svoje znanje, iskustva i opažanja on je stoga mogao pretočiti u vojni priručnik.

Nije slučajnost što tako velik broj priručnika nastaje u 9. i 10. stoljeću. Karakteristika Carstva je postepeni prijelaz iz defenzivnog ratovanja u ofenzivni. Kako se promjenio odnos snaga i pred bizantsku vojsku su stavljene nove zadaće, najizraženija je naravno zauzimanje gradova, došlo je do gotovo prirodnog sastavljanja novih priručnika. Vojnički carevi, od kojih su neki i sami bili autori ili pokrovitelji, još su jedan od velikih poticaja nastanku. Kako je carstvo politički, vojno i kulturno prilazilo svom vrhuncu, priručnici, koji su postojali kao nezaobilazan dio bizantske kulture, ponovno su pod vojnom resurekcijom koju je Carstvo doživjelo, javili u velikom broju u ovom „zlatnom dobu“ Bizantskog Carstva.

## **Popis priloga**

1. <https://www.britannica.com/place/Byzantine-Empire/From-867-to-the-Ottoman-conquest>, preuzeto 30.08.2017. u 16.00h

2. <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/465946>, preuzeto 30.08.2017. u 16.10h

## Popis literature

### 1. Primarni izvori:

1) Heron iz Bizanta, *Siegecraft-Two Tenth-Century Instructional Manuals*, ur. Denis Sullivan, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C. 2000.

2) Konstantin Porfirogenet, *Three treatises on imperial military expeditions*, ur. i pr. John Haldon, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1990.

3) Leo VI., *The Taktika*, ur. i pr. George Dennis, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 2010.

4) Leo Đakon, *History*, ur. i pr. Alice-Mary Talbot i Denis Sullivan, Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C. 2000.

5) *Three Byzantine Military Treaties*, ur. i pr. George Dennis, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C. , 1985.

### 2. Sekundarna literatura:

1) Alexander Sarantis, Neil Christie, *War and Warfare in Late Antiquity-Current Perspectives*, Brill, Leiden-Boston, 2013.

2) Catherine Holmes, *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, Oxford University Press, New York, 2005.

3) John Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, University College London, London, 2003.

4) Pryor J. H., Jeffreys E. M. ,*The Age of the Dromon-The Byzantine Navy ca 500-1204*, Brill, Leiden-Boston, 2006.

5) Shaun Tougher, *The Reign of Leo VI. (886-912)*, Brill, Leiden-New York-Koln, 1997.

6) Walter Emil Kaegi, *Byzantine military unrest 471-843*, Adolf M. Hakkert - Publisher – Amsterdam, 1981.

7) Walter Emil Kaegi, *Some Thoughts on Byzantine Military Strategy*, Hellenic College Press, Brooklin, Massachusetts, 1983.

8) Warren Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284-1081*, Stanford University Press, Stanford, California, 1995.